

Kazimierz Lastawski*

Polskość i europejskość w procesie integracji kontynentu

W ostatnich latach Polska dostosowywała się do wymogów *acquis communautaire* i rozwinęła różne formy działania w UE. Pomyślnie pokonywała bariery występujące w procesie integracji z Unią. Bardziej złożone są kulturowe relacje polskości i europejskości¹ występujące od stuleci w ramach szerszej cywilizacji zachodniej (cywilizacji chrześcijańskiej). Wciąż utrzymują się szczególne relacje między kulturą Europy a kulturami narodowymi.² Narody w Europie dalej zachowują specyfikę kulturową. Chociaż działały w różnych strukturach państwowych, to swoją tożsamość tworzyły w ramach wspólnych wartości kultury europejskiej. Przez wieki postępowała ograniczona współpraca i integracja kulturowa w Europie, którą ułatwiał przepływ dóbr kultury ponad granicami państw. W ten sposób różne idee i prądy kulturowe obejmowały z reguły cały kontynent lub zdecydowaną jego większość (na ogół wcześniej pojawiały się w zachodniej jego części). Współcześnie wyraźnie zarysowują się:

- a) tożsamość supernationalna (europejska);
- b) tożsamość narodowa (polska);
- c) tożsamość regionalna (śląska).

Najbardziej wyrazista jest wciąż tożsamość narodowa (polskość). Natomiast europejskość coraz wyraźniej staje się zbieżna z tożsa-

---

* Prof. dr hab. **Kazimierz Lastawski** – kierownik Zakładu Europeistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

¹ J.Jedlicki, „Narodowcy” i „Europejczycy” w: *Dylematy europejskiej tożsamości*, red. E.Skotnicka-Illasiewicz, Warszawa 1992, s.6-10.

² J.Habermas, *Obywatelstwo a tożsamość narodowa. Rozważania nad przyszłością Europy*, Warszawa 1993, s.26.

mością unijną.³ Występują zarazem zróżnicowania i zbieżne wartości polskości i europejskości.⁴ Oddziałują one na siebie, wzajemnie się wzbogacają, ale i różnicują. Trudno jest jednoznacznie ująć różnorodne relacje między nimi.

Członkostwo Polski w Unii Europejskiej rodzi w społeczeństwie pytania: Jakie są wzajemne odniesienia między polskością i europejskością? Czy zostanie zachowana polskość w dalszym procesie integracji? Pytania powyższe są zasadne, bo wśród wielu czynników określających członkostwo Polski w Unii Europejskiej najbardziej złożony i trudny do jednoznacznej oceny jest czynnik kulturowy, który łączy cechy polskości i europejskości.⁵

Współcześnie polskości i wartościom europejskim zagraża nasilone oddziaływanie kultury masowej, która jest produkowana wedle takiego samego wzorca, „*niezależnie od tego, gdzie powstaje, kto ją tworzy i gdzie jest rozpowszechniana*”.⁶ Podstawą jej szerokich oddziaływań jest zastosowanie nowych technik komunikowania, produkcji i marketingu. Kultura masowa przez potężne stacje telewizyjne, rozgłośnie radiowe, agencje prasowe, wytwórnie kaset wideo, redakcje dzienników i kolorowych magazynów, eksponuje w społeczeństwie bezrefleksyjną „kulturę oglądactwa”,⁷ płytkie seriale, uproszczone quizy, błahe w treści konkursy, reklamy, widowiska masowe itp.

1. Istota tożsamości narodowej (polskości)

Pojęcie „tożsamości narodowej” wywodzi się od angielskiego słowa „*identity*” oznaczającego utożsamianie się (z kimś) lub identyfi-

---

³ *Unia Europejska – nowy typ wspólnoty międzynarodowej*, red. E.Haliziak, R.Kuźniar, Warszawa 2002.

⁴ J.Such, *Tożsamość narodowa a tożsamość europejska w: Przewycięzanie barrier w integrującej się Europie*, red. Z.Drozdowicz, Z.W.Puślecki, Poznań 2000, s.96-97; L.Machaj, *Za i przeciw Europie. Integracja europejska w polskiej myśli politycznej w latach 1989–2001*, Wrocław 2006, s.359-377.

⁵ P.Mazurkiewicz, *Europeizacja Europy. Tożsamość kulturowa Europy w kontekście procesów integracji*, Warszawa 2001, s.75-95; U.Świętochowska, *Idea integracji europejskiej w cywilizacji przełomu XX i XXI wieku*, Gdańsk 2002, s.27-32; Cz.Maj, *Tożsamość europejska a tożsamość narodowa w: Oblicza europejskiej tożsamości*, red. R.Suchocka, Poznań 2001, s.70.

⁶ A.Szpociński, *Inni wśród swoich. Kultura artystyczne innych narodów w kulturze Polaków*, Warszawa 1999, s.64.

⁷ A.Szpociński, M.Ziółkowski, *Przemiany w sferze edukacji, nauki, mediów i kultury w: Pierwsza dekada niepodległości. Próba analizy socjologicznej*, red. W.Wnuk-Lipiński, M.Ziółkowski, Warszawa 2001, s.200-201.

kowanie się, ściśle powiązanie (z czymś) oraz zachowanie odrębności wobec „innych”.⁸ W literaturze polskiej termin ten jest używany zamiennie z terminem „polskość” (Antonina Kłoskowska, Tadeusz Łebkowski, Czesław Stanisław Bartnik). Bliskożnaczne według nich są też pojęcia: „etos polski”, „dziedzictwo narodowe”, „pamięć narodowa” i „duch narodu”. W największym stopniu polskość łączy się z samookreśleniem narodowym Polaków żyjących od stuleci w centrum Europy.

Tożsamość narodowa ma źródło we wspólnych wartościach kulturowych akceptowanych i uznawanych za specyficzne przez społeczeństwo. Wyraża trwałe cechy wspólnoty narodowej połączonej więzami kultury (literatury, muzyki, sztuki, architektury, obyczajów, historii, folkloru itp.), które integrują społeczeństwo zapewniając mu poczucie wspólnoty. Ważną rolę w utrwalaniu tożsamości narodowej spełniają: język,⁹ wspólnota pamięci, tradycje i obyczaje.

Tożsamość narodowa łączy wartości, idee, symbole i stereotypy utrwalone w dziełach kultury narodowej i tkwiące w ludzkiej świadomości. Służą one umacnianiu więzi narodowych, integrowaniu społeczeństwa i zapewnianiu mu poczucia wspólnoty o zabarwieniu emocjonalnym.¹⁰ Tożsamość narodowa jest określana przez wiele czynników oddziałujących w dłuższym czasie.¹¹ Ulega tylko powolnym przewartościowaniom, bo podstawowe jej wartości są względnie trwałe.

Więź narodowa reprezentuje wyjątkowo silny, historycznie ukształtowany typ więzi społecznej, jest silniejsza aniżeli inne więzi społeczne: religijne, unijne, zawodowe itp.¹² Więź narodową utrwała funkcjonowanie struktur państwowych, bo narody najlepsze możli-

---

⁸ G.Thernborn, *Drogi do nowoczesnej Europy*, Kraków 1998, s.352.

⁹ J.Bartmiński, *Język nośnikiem tożsamości narodowej i przejawem otwartości* w: *Tożsamość polska i otwartość na inne społeczeństwa*, red. L.Dyczewski, Lublin 1996 s.52-55; A.Furda, *Jak być Polakiem w Unii Europejskiej*, Wrocław 2003, s.205-210; G.Dziamski, *Kultura w integrującej się Europie w: My w Europie* red. R.Suchocka, Zielona Góra 2002, s.54-55.

¹⁰ P.H.Schlesinger, *On national identity. Some conceptions and misconceptions criticized*, „Social Science Information” no. 2/1987, s.256; A.Kłoskowska, *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa 1996, s.85-99; S.Ossowski, *Analiza socjologiczna pojęcia ojczyzny* w: S.Ossowski, *Dzieła, t. 3*, Warszawa 1997, s.218-219; H.G.Gadamer, *Dziedzictwo Europy*, Warszawa 1992, s.29.

¹¹ Ch.Taylor, *Źródła podmiotowości. Narodziny tożsamości nowoczesnej*, Warszawa 2001, s.53-55.

¹² J.Topolski, *Naród, społeczeństwo i państwo jako czynniki twórcze w dziejach Polski w: Oblicza polskości*, red. A.Kłoskowska, Warszawa 1990, s.48-49.

wości rozwoju uzyskują w ramach własnego państwa. Z kolei naród wypełnia treścią struktury państwowe. Jest on trwalszy od zmieniających się struktur.

2. Charakterystyczne cechy europejskości

Tożsamość europejska jest rezultatem wielowiekowego dorobku narodów europejskich. Zawiera ona cechy wyraźnie odróżniające ją od narodów afrykańskich i azjatyckich, a w znacznym stopniu również od narodów kontynentu amerykańskiego. Europa tworzyła swą tożsamość głównie w odniesieniu do Orientu, a podstawowe cechy europejskości kształtowało przeciwieństwo Zachód – Wschód¹³ i dążenie do przeciwstawienia się głównie „barbarzyństwu” i islamowi.

Europejskość charakteryzuje przede wszystkim „triada” tożsamości europejskiej obejmująca:

- tradycje kulturowe starożytnej Grecji,
- tradycje prawne starożytnego Rzymu,
- uniwersalizm chrześcijański (tradycje judeochrześcijańskie).

W dawnych wiekach pewien wpływ na tożsamość Europy wywarły również tradycje „barbarzyńskie” obejmujące Słowian, Normanów, ludy germańskie i celtyckie.¹⁴ Za charakterystyczne wartości wywodzące się od Germanów Christopher Dawson uznaje honor, równość i solidarność,¹⁵ podczas gdy dla Słowiańszczyzny – głównie wolność i samorządność.

Przez kolejne wieki wykształciły się dalsze wartości europejskości, które tworzą:¹⁶ rozwinięte kultury narodowe, utrwalone reguły demokracji, pluralizm polityczny, partyjny i związkowy, szeroki zakres praw człowieka (z zakazem stosowania kary śmierci), poszanowanie dla rozumu ludzkiego, funkcjonowanie państwa prawa, rozdział Kościoła od państwa oraz rozwinięty model społeczeństwa obywatelskiego. Wymienione wyżej wartości europejskie ułatwiły utworzenie prawnych form organizacyjnych współpracy paneuropejskiej. Można do nich zaliczyć: przyjęcie dekalogu zasad KBWE, rozwój Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE)

---

¹³ S.Konopacki, *Kryzys tożsamości europejskiej w: 50 lat i co dalej? Europa i Unia Europejska między integracją a atomizacją...*, red. Z.Czachór, Poznań 2007, s.103.

¹⁴ D.deRougemont, *List otwarty do Europejczyków*, Warszawa 1995, s.41.

¹⁵ Ch.Dawson, *Szkice o kulturze średniowiecznej*, Warszawa 1966, s.190.

¹⁶ K.Łastawski, *Polskość w Europie. Polska tożsamość narodowa w jednoczącej się Europie*, Warszawa 2004, s.37-46.

oraz szeroką działalność Rady Europy skupiającej uwagę głównie na przestrzeganiu praw człowieka i rozwoju współpracy kulturalnej. Nowe wartości wnosi również współpraca wspólnotowa w ramach coraz bardziej zacieśniającej się Unii Europejskiej. Możemy nawet mówić o tworzącej się tożsamości wspólnotowej.¹⁷

Na kształt europejskości wpłynęły również święte księgi, symbole, mity i legendy, pluralizm języków, bogata sztuka i literatura, potężna technika i subtelna poezja. Europejskość przeżyła wszelkie formy ustrojowe, formy organizacji społeczno-ekonomicznej, najróżnorodniejszych władców, myślicieli i twórców. Łączy makiaweliczny cynizm i wielki idealizm, myślenie utopijne i przenikliwy realizm. Współczesna Europa łączy stabilność struktur politycznych oraz szeroki dostęp do oświaty i dobrobytu z narastającymi symptomami cywilizacyjnego kryzysu (rozpad rodziny, atomizacja społeczeństwa, wzrost patologii społecznych, ideologizacja życia umysłowego, miłość kultury masowej).¹⁸

Integrująca się Europa jest „jednością w różnorodności”, jest zarazem jednością i wielością, wspólnotą kulturową i pluralizmem kulturowym (wielokulturowością). Nie zastępuje tożsamości narodowej, ale ją uzupełnia i wzbogaca. Europa może dalej rozwijać wspólne wartości kulturowe, ale przy poszanowaniu odmienności poszczególnych narodów,¹⁹ grup etnicznych i religijnych. Podobieństwa kultur państw europejskich umożliwiają nakładanie się tożsamości narodowych i europejskości oraz tworzenie „tożsamości mozaikowej”, czyli dalszego zachowywania odrębności narodowej i „przyznawania się do tożsamości wspólnej”.²⁰ Można również mówić o tworzeniu się „wielorakiej tożsamości” (*multiple identity*)²¹ posiadającej różne identyfikacje (unijne, narodowe, regionalne).

---

¹⁷ J.Such, op.cit., s.99.

¹⁸ U.Świętochowska, *Charakterystyczne zjawiska patologiczne cywilizacji współczesnej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Gdańskiego” nr 2, „Cywilizacja w czasie i przestrzeni”, Toruń 1996, s.105-116.

¹⁹ C.Shore, *Bulding Europe. The Cultural Politics of European Integration*, London and New York 2000, s.50-51.

²⁰ J.Wódz, *Dynamika przekształceń tożsamości narodowej w krajach Europy Środkowej i Wschodniej*, „Przegląd Europejski” nr 2/2001, s.118-119.

²¹ R.Duda, *Sąsiedzi. Tożsamość narodowa w wielokulturowej Europie w: Narody w Europie. Tożsamość i wzajemne spostrzeganie*, red. L.Zieliński, M.Chamot, Bydgoszcz 2007, s.88.

Istotne w tym zakresie jest stanowisko Samuela Huntingtona: „*Szersze tożsamości zawierają w sobie tożsamości węższe*”.²²

3. Charakterystyczne cechy polskości

Polskość wyrosła na podłożu wspólnego zamieszkiwania na obszarze Europy Środkowej, wspólnocie więzi (języka, tradycji, religii, instytucji) oraz specyficznych relacji między środowiskiem naturalnym i miejscem wspólnego zamieszkiwania.²³ Największy wpływ na jej kształt wywarły utrwalone wartości, idee, mity, symbole i stereotypy zawarte w dziełach kultury narodowej,²⁴ i tkwiące w ludzkiej świadomości. Uzewnętrznienie i integrację polskości ułatwia również symbolika narodowa: godło (biały orzeł na czerwonym tle), barwy narodowe (biało-czerwona flaga) i hymn narodowy („Mazurek Dąbrowskiego”).

Polskość ma względnie trwałe cechy ukształtowane na przestrzeni długich dziejów narodu i państwa polskiego. Wpływały na nią tradycje kulturowe wielu dynastii królewskich, władców elekcyjnych i kolejnych rządów oraz tragiczne czasy rozbiorów – „narodu bez państwa”, okupacji i uzależnienia politycznego od sąsiadów.²⁵ Polskość przetrwała w najbardziej krytycznych okresach naszej historii: rozbitcia dzielnicowego, agresji sąsiadów, okresu rozbiorów, trudnych lat okupacji podczas II wojny światowej oraz powojennego uzależnienia Polski od ZSRR. Przetrwała też różnorodne działania germanizacyjne, rusyfikacyjne i sowietyzacyjne.

Bazę polskości tworzą: język, dorobek kultury narodowej oraz bogate zwyczaje i obyczaje Polaków. Wzbogacały ją dzieła piśmiennictwa polskiego, zwłaszcza wielkich wieszczów narodowych – Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego, Zygmunta Krasińskiego oraz Cypriana Kamila Norwida, Józefa Ignacego Kraszewskiego i Henryka Sienkiewicza. Utrwalały wielkie dzieła malarskie (m.in.

---

²² S.Huntington, *Kim jesteśmy? Wyzwania dla amerykańskiej tożsamości narodowej*, Kraków 2007, s.37.

²³ J.Kukulka, *Pojmowanie i istota tożsamości narodowej pod koniec XX wieku*, w: *Nowa tożsamość Niemiec i Rosji w stosunkach międzynarodowych*, red. S.Bieleń, W.Góralski, Warszawa 1999, s.11.

²⁴ Cz.S.Bartnik, *Idea polskości*, Lublin 1990, s.5; A.Kłoskowska, op.cit., s.5-99; T.Łepkowski, *Polska – narodziny nowoczesnego narodu*, Warszawa 1967, s.511-512.

²⁵ D.Kondrakiewicz, *Tożsamość w warunkach rozpadu systemów równowagi w: Tożsamość, odmiennosc, tolerancja a kultura pokoju*, red. J.Kłoczowski, S.Łukasiewicz, Lublin 1998, s.22.

Jana Matejki, Artura Grottgera, Juliusza i Wojciecha Kossaków), muzea i teatry, obiekty architektoniczne (ze znanymi dworami polskiej szlachty i słynnymi kościołami), liczne biblioteki, uczelnie i szkoły oraz organizacje oświatowe. Specyficzne cechy polskości posiadają np. Wawel, Wilanów, Łazienki Królewskie, Jasna Góra w Częstochowie, zamek w Łańcucie.

Ważną rolę spełniały i spełniają również pozostające poza granicami bastiony polskości, takie jak Biblioteka Polska i Instytut Literacki w Paryżu, Muzeum Polskie w Rapperswill, Ossolineum we Lwowie, Instytut i Muzeum Generała Sikorskiego w Londynie. Tożsamość narodową utrwalają również słynne polskie nekropolie, miejsca pamięci narodu polskiego (wielkich zwycięstw oręża polskiego i martyrologii, np. Oświęcim, Katyń, Charków, Miednoje) i nazwiska wybitnych Polaków, takich jak Tadeusz Kościuszko, Fryderyk Chopin czy Mikołaj Kopernik.

Polską tożsamość narodową kształtowali oprócz Polaków również współmieszkańcy ziem polskich: Litwini, Żydzi, Niemcy, Rusini, Białorusini, Ukraińcy, Tatarzy i Ormianie. „*Ta wieloetniczność – pisze Leon Dyczewski – stwarzała niejednokrotnie sytuację napięcia, utrudniała sprawne funkcjonowanie systemu społecznego, a przede wszystkim państwa, ale kulturowo go ubogacała*”.²⁶

Najbardziej znani badacze polskości: Adam Zamojski,²⁷ Janusz Tazbir,²⁸ Czesław S.Bartnik,²⁹ Tadeusz Łepkowski,³⁰ Antonina Kłoskowska,³¹ Andrzej Szpociński,³² Mieczysław A.Krapiec czy Andrzej Chodubski wyróżniają wiele jej cech, bo różne są występujące na ziemiach polskich orientacje filozoficzne, polityczne i światopoglądowe. Za najważniejsze cechy polskości uznają: język, pozostałości etosu szlacheckiego, silne dążenia wolnościowe, dominujący katoli-

---

²⁶ L.Dyczewski, *Naród podmiotem kultury w: Tożsamość polska...*, red. L.Dyczewski, op.cit., s.27.

²⁷ A.Zamojski, *The Polish Way. A Thousand year History of the Poles and their Culture*, London 1987.

²⁸ J.Tazbir, *Polskie przedmurze chrześcijańskiej Europy. Mity a rzeczywistość historyczna*, Warszawa 1987.

²⁹ Cz.S.Bartnik, *Idea polskości*, Lublin 1990.

³⁰ T.Łepkowski, *Uparte trwanie polskości*, Londyn – Warszawa 1989; T.Łepkowski, *Historyczne kryteria polskości*, „Znak” nr 11/12/1987; T.Łepkowski, *Rozważania o losach polskich*, Londyn 1987.

³¹ *Oblicza polskości*, red. A.Kłoskowska, Warszawa 1990; zob. też: A.Kłoskowska, op.cit.

³² A.Szpociński, *O polskiej tożsamości narodowej w perspektywie wejścia do Unii Europejskiej*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 1998.

cyzm i pełnienie roli przedmurza,³³ pozostałości etosu romantycznego i tradycje dobrego współzycia w państwie wielu narodów. Wskazują również na dużą rolę w świadomości Polaków mitów i stereotypów narodowych.

Polacy do najwyższych wartości podnieśli idee równości i wolności narodowej, zwłaszcza w okresie braku własnego państwa. Organizowali kolejne powstania i wspierali dążenia niepodległościowe innych narodów europejskich. Utrwaliło się wśród nich przekonanie o potrzebie walki „za wolność naszą i waszą”.³⁴ W twórczości polskiej w kraju i na emigracji szeroko wyeksponowano motywy walki narodowyzwoleńczej stanowiące ważny motyw polskiej tradycji narodowej w literaturze, malarstwie, muzyce itp.

Przez kilka wieków Polska była państwem wielonarodowym. W jej dziejach występowały długie okresy, w których tolerancyjna polskość przyciągała obce żywioły (Niemców, Rusinów, Żydów) przez atrakcyjność kulturową i tolerancję religijną. W ekspansji Polaków na Wschód silnie zaznaczyły się wartości kultury polskiej, chociaż działania polskie również negatywnie oddziaływały na przedstawicieli innych narodów, w szczególności wówczas, gdy Polska utrudniała samodzielny rozwój państwowy Litwinów, Białorusinów i Ukraińców. Współcześnie Polska jest państwem o ludności wysoce homogenicznej pod względem narodowościowym, a „inni” są głównie na zewnątrz.

Polskość dookreślają również mity i stereotypy narodowe, które na ogół wyolbrzymiają własne wartości, a krytycznie oceniają innych, uważanych za „obcych”. W sytuacjach braku państwowości polskiej oraz narastających zagrożeń narodowych mity i stereotypy narodowe służyły utrwalaniu polskości (obronie wartości narodowych).

4. Przewartościowania polskiej tożsamości narodowej po 1989 roku

Przemiany polityczne i społeczne w Polsce po 1989 roku wpłynęły również na przewartościowania w ujęciu polskości. Pojawiło się wówczas hasło powrotu do Europy, które miało szeroki wydźwięk

---

³³ J.Tazbir, *Przedmurze czy pomost? w: Sens polskiej historii*, red. A.Ajnenkel, J.Kulczyński, A.Wohl, Warszawa 1990, s.192-193; J.Tazbir, *Polska przedmurzem Europy*, Warszawa 2004.

³⁴ A.Braun, *Polskość – mój los*, „Znak” nr 3/1988, s.69-70; E.M.Roztworowski, *Wytrwałość i nadzieje (rzecz o polskości)*, „Znak” nr 11/12/1987, s.140.

propagandowy i polityczny, chociaż negowało fakty kulturowe.³⁵ Część twórców i polityków dąży do wyraźniejszych przewartościowań wartości polskich w celu przystosowania ich do sytuacji jednoczącej się Europy, część zachowuje wyczekujące stanowisko. Są też środowiska szczególnie eksponujące heroiczno-martyrologiczne cechy narodu, właściwe raczej dla okresu XIX wieku, zaborów i okupacji.

Proces integracji z Unią Europejską ukazał również rozbieżności stanowisk w sprawach wartości narodowych Polaków. Uzewnętrzniły się w tym zakresie dwa główne stanowiska:

- a) zwolenników wyraźnego eksponowania polskości w procesie integracji i utrwalania najcenniejszych składników dziedzictwa narodowego – tradycji, instytucji kulturalnych, religii. Oceniają oni, że zakorzenienie w kulturze daje społeczeństwu polskiemu poczucie godności i staje się czynnikiem ułatwiającym jego otwartość na zewnątrz i poszanowanie kulturowej różnorodności sąsiadów;
- b) zwolenników drugiego stanowiska, którzy oceniają, że w związku z procesami globalizacji i inwazją kultury masowej dobra kultury upodabniać się będą do innych dóbr konsumpcyjnych i stopniowo może zanikać ich rola jako nośników wartości. Akcentują silne zagrożenie ze strony kultury masowej. Są wśród nich również osoby uznające polską tożsamość narodową za zbyt słabą do równorzędnej rywalizacji z wartościami kultury państw zachodnioeuropejskich.

5. Polskość a europejskość

Dotychczasowy rozwój procesu integracyjnego wskazuje na względną trwałość wartości narodowych. Wyraźne i długotrwałe są interesy narodowe i grupowe państw europejskich (państw tworzących rdzeń integracji, krajów nordyckich, śródziemnomorskich czy środkowoeuropejskich).³⁶ Tożsamość narodowa jest zdecydowanie

---

³⁵ Z.Bokszanski, *Biografie a tożsamość narodowa w: Dylematy tożsamości europejskiej*, red. E.Skotnicka-Illasiewicz, Warszawa 1992, s.16; J.Tazbir, *Historia i kultura w: Idea Europy*, red. H.Machińska, Warszawa 2004, s.80-81.

³⁶ *In from Margins. A Contribution to the Debate on Culture and Development in Europe*, Council of Europe 1997, s.16-17.

silniejsza aniżeli tożsamość europejska czy unijna i na ogół większy jest zakres tolerancji kulturowej³⁷ aniżeli politycznej.

Polskość kształtowała się pod wpływem wspólnych korzeni kultury polskiej oraz różnorodnych oddziaływań europejskich. Państwo polskie wykorzystywało doświadczenia najbardziej znaczących państw europejskich, przejmowało europejskie wzory kultury politycznej, budowało kontakty ekonomiczne na wzorach europejskich, przejmowało ideały i wartości duchowe wspólne dla całej Europy. W Polsce przyjęto i wzbogacono wiele nurtów myśli europejskiej (odrodzenia, oświecenia, romantyzmu, pozytywizmu, liberalizmu, socjalizmu) oraz architektury, języka i mody. Wytwory kultury greckiej, prawa rzymskiego, wartości chrześcijańskich i dorobku słowiańszczyzny oraz narodów „barbarzyńskich” Europy wpłynęły na polską kulturę i tożsamość. Podstawę naszej kultury stanowiło wspólne dziedzictwo kulturowe Europy z wytworzoną wspólnotą wartości. Członkostwo w Unii Europejskiej bazuje na wspólnych wartościach i na „zapobieganiu ostrym konfliktom bądź przemocy”.³⁸

Procesy integracyjne wpływają na otwieranie granic, swobodę przemieszczania się, osiedlania, inwestowania i kształtowania obywatelstwa unijnego. Ułatwiają gospodarowanie i poprawiają warunki życia ludzi przy respektowaniu narodowej różnorodności. Kształtowane przez stulecia wspólne wartości tworzą potencjalną bazę wielostronnej współpracy. W zjednoczonej Europie powstają dobre warunki rozwoju dialogu i partnerskiej wymiany wartości kulturowych oraz możliwości przeciwstawiania się nasilonej presji działań komercyjnych o charakterze kosmopolitycznym.

Polskość rozwijała się wraz ze zmieniającymi się realiami kontynentu. Nasz kraj przejmował i przetwarzał wartości kultury państw zachodnioeuropejskich, a zarazem wpływał na ogólny kształt europejskości. Polska kultura współtworzyła i dalej współtworzy bazę wspólnej tożsamości kontynentu. Część cech polskości (idea wolności, doświadczenia wielonarodowego państwa, podobny model systemu politycznego) może ułatwiać proces integracji, a część może tworzyć bariery integracyjne (pozostałości etosu szlacheckiego, partyjniactwo, uprzedzenia i stereotypy narodowe).

---

³⁷ A.Smith, *National Identity and the Idea of Europe*, „International Affairs” no. 1/1992, s.55-65; J.Mikułowski-Pomorski, *Komunikacja międzykulturowa*, Kraków 2003, s.89-91.

³⁸ R.Süssmuth, *Idea Europy w: Idea Europy*, red. H.Machińska, op.cit., s.113.

Trudne są jednak jednoznaczne oceny i wartościowanie w tych sprawach.

6. Proeuropejskie cechy polskości

a) Wspólne wartości kulturowo-cywilizacyjne

Polskość kształtowała się wśród Słowiańszczyzny, pod wpływem cywilizacji łacińskiej (chrześcijaństwa zachodniego). Silnie wpłynęły na nią oddziaływania kulturowe z Zachodu (gospodarcze, prawne, oświatowe, religijne), wzory prawne z cesarskiego, a religijne z papieskiego Rzymu.³⁹ Po rozwinięciu ekspansji polskiej na Wschód, a zwłaszcza po zawarciu unii z Litwą i utworzeniu Rzeczypospolitej Obojga Narodów, polska tożsamość wzbogaciła się o wartości cywilizacji bizantyjskiej (ceremonialność, tradycje autorytarne).⁴⁰ Polska kultura zachowała do dziś wiele treści Słowiańszczyzny ujmowanej m.in. w pracach Karola Modzelewskiego,⁴¹ Aleksandra Gieysztora⁴² i Marii Janion,⁴³ takich jak gminowładztwo i „demokracja wiecowa”.⁴⁴

Od zarania państwowości władcy polscy dążyli do zbliżenia kraju z Europą Zachodnią stanowiącą główną bazę kultury europejskiej. Budowali miasta na prawie niemieckim, organizowali dwory na wzór zachodnioeuropejski i zapraszali z Zachodu twórców, lekarzy i architektów. Z zewnątrz napływały do Polski idee polityczne, wzorce kulturowe i inspiracje artystyczne, które przetwarzano, łączono razem z tradycjami kulturowymi narodu i w ten sposób rozwijano i współkształtowano europejską tożsamość kulturową.

Wraz z rozwojem procesu jednoczenia Europy wartości polskiej tożsamości narodowej poddawane są nowym wyzwaniom. Dorobek polskości potrzebuje przystosowania do wspólnych wartości integracyjnych. Następuje wzajemne ciążenie ku sobie oraz przenikanie wzajemne wartości kultury politycznej różnych państw europejskich. Coraz lepiej rozwija się też współpraca transgraniczna w ramach euroregionów.

---

³⁹ A.Piskozub, *Polska w cywilizacji zachodniej*, Gdańsk 1995, s.23-24.

⁴⁰ S.Piskor, *O tożsamości polskiej*, Kraków 1988, s.9-12; T.Łepkowski, *Uparte trwanie polskości*, op.cit., s.67.

⁴¹ K.Modzelewski, *Barbarzyńska Europa*, Warszawa 2004.

⁴² A.Gieysztor, *Mitologia Słowian*, Warszawa 1982.

⁴³ M.Janion, *Niesamowita Słowiańszczyzna*, Kraków 2007.

⁴⁴ Ibidem, s.96-97; K.Modzelewski, op.cit., s.364.

b) Wspólny dorobek chrześcijaństwa

Ze względu na centralne położenie w Europie na terenie ziem polskich wystąpiły różnorodne nurty chrześcijaństwa. Na wzór rzymski wznoszono kościoły katedralne i kaplice grodowe. Uniwersalistyczne idee chrześcijańskie wypierały sprawowane na ziemiach polskich obrzędy pogańskie lub przystosowywano je do wymogów wiary. Wokół biskupstw i katedr powstawały szkoły i biblioteki.

Polskę łączy z państwami Unii Europejskiej dorobek kultury chrześcijańskiej. Od stuleci bliskie więzy łączyły Polskę ze Stolicą Apostolską i chrześcijańskimi państwami Europy. Społeczeństwo polskie – zwłaszcza w trudnych okresach dziejowych – mogło liczyć na wsparcie ze strony państw chrześcijańskich. Jednocześnie na ziemiach Rzeczypospolitej (szczególnie po unii polsko-litewskiej) rozwinęła się współpraca różnych narodowości i wyznań. Do Polski napływali innowiercy prześladowani w innych państwach. Wieloletnie tradycje tolerancji wobec innowierców są wartościowym wkładem naszego kraju we wspólne dziedzictwo kultury europejskiej.

c) Zbliżony model systemu politycznego

Polskę do Unii Europejskiej zbliżają demokratyczne wartości i hasła wolności, równości, braterstwa. Przez stulecia tożsamość polska nasycona została ideami wolnościowymi, udziałem Polaków w walkach „za wolność naszą i waszą”. W końcowych latach XX wieku nasze społeczeństwo wspierało dążenia wolnościowe narodów byłego imperium radzieckiego (Litwinów, Białorusinów, Ukraińców) oraz popierało demokratyczne inicjatywy Rady Europy. Polski system polityczny zachowuje zbliżony do modelu zachodnioeuropejskiego pluralizm partii politycznych i organizacji związkowych. Występują w nim partie o podobnych ideach politycznych jak frakcje partyjne w Parlamencie Europejskim (socjaldemokraci, chadecy, liberałowie, konserwatyści).

d) Doświadczenia unii polsko-litewskiej

Polska przez kilka stuleci funkcjonowania unii polsko-litewskiej była państwem wielonarodowym i wielowyznaniowym. Unia tworzyła wzór demokracji szlacheckiej, w której część kompetencji było wspólnych (król, sejm walny), a część realizowanych przez władze Korony i Litwy (wojsko, moneta, skarb). Polacy i Litwini mogli swobodnie przesiedlać się na terenie unii i nabywać od siebie nawzajem

dobra ziemskie. Wielokulturowa Polska jagiellońska przyjęła i w swoisty sposób przetworzyła model prawny społeczeństwa stanowego, a artykuły henrykowskie z 1573 roku stanowiły pierwotny wzór konstytucji ograniczającej kompetencje władzy królewskiej i gwarantującej poszanowanie praw obywatelskich (szlacheckich). Składająca się z wielu narodowości, grup etnicznych i wielu wyznań Rzeczpospolita Obojga Narodów była wśród krajów europejskich „państwem bez stosów”.⁴⁵ Przed referendum „europejskim” w Polsce papież Jan Paweł II, w wystąpieniu z okazji 25-lecia pontyfikatu, wypowiedział charakterystyczne słowa „*Od unii lubelskiej do Unii Europejskiej*”.⁴⁶

Tradycje wielonarodowego społeczeństwa mogą ułatwiać Polakom zbliżenie do zróżnicowanych pod względem etnicznym społeczeństw Unii Europejskiej z wieloma stałymi mniejszościami narodowymi, z napływowymi mieszkańcami z byłych posiadłości kolonialnych oraz robotnikami sezonowymi z wielu biedniejszych państw świata znajdującymi się na europejskim rynku pracy.

e) **Chęć dorównania głównym krajom europejskim**

W społeczeństwie polskim wzrosło zainteresowanie osiągnięciami cywilizacyjnymi społeczeństw zachodnioeuropejskich. Zwłaszcza młodzi wiekiem i lepiej wykształceni Polacy doceniają prawne, gospodarcze, społeczne i polityczne osiągnięcia głównych państw UE. Najbardziej cenią lepsze warunki pracy, stabilną demokrację, sprawnie funkcjonujący system prawny i utrwalone zasady wolnego rynku. Doceniają też lepsze możliwości zatrudnienia w państwach zachodnioeuropejskich oraz funkcjonujący tam system rozwiniętego społeczeństwa obywatelskiego.

Badania socjologiczne wskazują, że ludzie o wyższym poziomie wykształcenia lepiej dostosowują się do partnerskiej współpracy z sąsiadami i są bardziej odporni na uproszczone, stereotypowe oceny. W opinii socjologa Marka Ziółkowskiego pomyślnie rozwijająca się współpraca unijna ułatwia przechodzenie od polityki „dominacji i odrębności” ku racjonalniejszej i korzystniejszej dla narodu polityce „uznanej różnicy”.⁴⁷

---

⁴⁵ J.Tazbir, *Państwo bez stosów. Szkice z dziejów tolerancji w Polsce XVI i XVII wieku*, Warszawa 1967.

⁴⁶ *Polska to ważna część Europy. Przemówienie Jana Pawła II do uczestników narodowej pielgrzymki do Rzymu*, „Wiadomości KAI” nr 21/2003, s.7.

⁴⁷ M.Ziółkowski, *Przemiany interesów i wartości społeczeństwa polskiego*, Poznań 2000, s.165.

7. Antyintegracyjne cechy polskości

a) Pozostałości dziedzictwa sarmackiego i romantycznego

Na proces integracji Polski z Unią Europejską negatywnie oddziałuje sarmackie dziedzictwo narodu. Charakteryzują go przede wszystkim mit szczególnego posłannictwa, skrajny indywidualizm i skłonność do lekceważenia prawa. Maria Janion wymienione cechy przypisuje głównie słowiańskiej anarchii.⁴⁸ Niepokorność i indywidualizm Polaków odgrywały pozytywną rolę w okresie przeciwdziałania presji zaborców i okupantów oraz w czasie dążeń do zmian społecznych. W procesie integracji ograniczają zarówno współpracę społeczeństwa z władzami, jak i państwa polskiego ze strukturami integracyjnymi. Postawy romantyczne powodują, że dalej w polityce polskiej dochodzi do wzniosłych, ale mało racjonalnych gestów. Wyrażały to m.in. hasła „drugiej Japonii” oraz forsowana publicznie postawa negocjacyjna – „Nicea albo śmierć”.

Niekorzystne dla integracji są jednostronnie eksponowane ideały romantyczne, zwłaszcza eksponowania posłannictwa narodu polskiego,⁴⁹ a lekceważenia innych kultur.⁵⁰ Stereotypowe oceny wobec sąsiadów utrudniają współpracę w ramach Unii Europejskiej, bo eksponują to, co nas dzieli, a nie to, co łączy. W polskiej świadomości narodowej dalej funkcjonuje „romantyczno-mesjański model polskości”.⁵¹ Trudno np. łączyć patriarchalno-katolickie cechy polskości z demokracją i równouprawnieniem płci w Unii Europejskiej.

Negatywnie na współpracę unijną wpływa również absolutyzowanie roli polskości. Jest to rezultat postaw zamkniętych na otoczenie właściwych etnocentryzmowi. Stereotypowe oceny polskości, np. Polak – katolik,⁵² są przeciwne tradycjom polskiej tolerancji i służą głównie skrajnym ugrupowaniom „narodowym”. Nie można też przyjmować, że jedyną racją polskości jest wyznawanie religii rzymskokatolickiej, bo – jak dowodzą Mieczysław A.Krapiec i Czesław S.Bartnik – wielu wybitnych Polaków było przedstawicielami

---

⁴⁸ M.Janion, op.cit., s.105-108.

⁴⁹ Ibidem, s.305-307.

⁵⁰ M.Król, *Patriotyczna myśl i patriotyczny stereotyp w: Mity i stereotypy w dziejach Polski*, red. J.Tazbir, Warszawa 1991, s.302-303.

⁵¹ I.Krzemiński, *Tożsamość narodowa, symboliczne obrazy innych, antysemityzm i ksenofobia w: Narody w Europie*, red. L.Zieliński, M.Chamot, op.cit., s.28.

⁵² Z.Zieliński, *Mit „Polak – katolik” w: Polskie mity polityczne XIX i XX w.*, red. W.Wrzesiński, Wrocław 1994, s.107-117; Cz.S.Bartnik, op.cit., s.6.

innych wyznań (judaizmu, prawosławia, kościoła ewangelickiego) lub prezentowało neutralność światopoglądową.⁵³

Myślenie „poszlacheckie” w pewnym stopniu wynika z naturalnych dążeń do dowartościowywania kultury szlacheckiej zaniedbywanej w latach PRL-u. Utrudnia ono jednak wypracowywanie rozwiązań kompromisowych dominujących w działaniach władz Unii Europejskiej. Z myślenia „poszlacheckiego” wynika zachowanie w świadomości Polaków potrzeby świętowania klęsk i wynoszenia przegranych przywódców, a niedoceniaania polityków skłaniających się do kompromisów, np. uczestników obrad Okrągłego Stołu z 1989 roku.

b) Wybiórcze eksponowanie tradycji narodowych

Negatywnie na proces integracji wpływa wybiórcze eksponowanie przez polskie partie tradycji narodowych dla uzasadnienia ich polityki. Politycy mają skłonność do wybierania wygodnych im treści z całego dziedzictwa narodowego dla doraźnych celów. Niekorzystne dla edukacji narodowej jest wybiórcze eksponowanie jednych, a deprecjonowanie innych autorytetów narodowych. Przykładem tego jest Instytut Pamięci Narodowej, który z wielusetletniej pamięci narodu eksponuje tylko problemy ostatnich kilkudziesięciu lat, przede wszystkim na podstawie akt służb specjalnych.

Na współpracę Polski z państwami członkowskimi Unii Europejskiej ujemnie oddziałuje odgrzewanie dawnych wrogości i konfliktów z sąsiadami. Eksponowanie wspólnych tradycji kulturalnych zbliża do siebie narody, natomiast absolutyzowanie tradycji zbrojnych prowadzi do antagonizowania sąsiadów i utrudnia długofalową współpracę. Postulowany podręcznik dziejów Europy – jak wskazuje Janusz Tazbir – „*musi się skupić na historii kultury, dziejach wzajemnego oddziaływania sąsiadujących ze sobą cywilizacji oraz na wkładzie poszczególnych narodów do dorobku ogólnoeuropejskiej kultury*”.⁵⁴ Niezbędne staje się ukazywanie dorobku polskości na tle kultury i przeobrażeń europejskich w ich wzajemnym oddziaływaniu. Realizacja tego zadania wymaga rozpatrywania

---

⁵³ M.A.Krapiec, *O ludzką politykę*, Lublin 1998, s.247; Cz.S.Bartnik, *Idea polskości*, op.cit., s.6.

⁵⁴ J.Tazbir, *Historia i kultura w: Idea Europy*, red. H.Machińska, op.cit., s.82.

zjawisk następujących w Polsce i innych państwach unijnych jako współzależnych i wzajemnie się warunkujących.⁵⁵

c) Nieustabilizowany system partyjny

Stabilne, dobrze zorganizowane partie polityczne są podstawowym czynnikiem tworzenia optymalnego systemu politycznego. Natomiast słabością polskiego systemu politycznego są narosłe przez lata mechanizmy partyjniactwa, w ramach którego partie wykorzystują aparat państwowy do realizacji grupowych interesów. Upolityczniają i obsadzają swoimi ludźmi nie tylko administrację państwową i samorządową, ale również resorty siłowe, wymiar sprawiedliwości i dyplomację. Kierownictwa partii stały się wyrazicielami grup interesów („przedsiębiorstwami do robienia karier”). Wiele racji ma Andrzej Kojder, kiedy pisze, że występuje w nich „*niedookreśloność programowa, konfliktowe ustawienie do pokrewnych sobie ugrupowań (nawet partie nazywające się chrześcijańskimi ze sobą nie współpracują) i wewnętrzna frakcyjność*”.⁵⁶

W praktyce działania polskich partii politycznych zbyt wiele uzewnętrznia się interesów grupowych. Stosuje się marketingowe metody pozyskiwania członków i wykorzystania ich dla potrzeb kierownictw partyjnych. W procesie ostrej walki międzypartyjnej dochodzi do marnotrawienia energii społecznej i faktycznej dominacji przywódców partii nad przedstawicielami narodu. Chociaż decyzje polityczne należą do parlamentu, to – jak dowodzi wybitny znawca działania partii Maurice Duverger – „*członkowie parlamentu podlegają dyscyplinie, która przekształca ich w maszyny do głosowania kierowane przez przywódców partyjnych*”.⁵⁷

d) Słabości edukacyjne społeczeństwa

Długofalowym zagrożeniem dla polskośći są zbyt małe nakłady na rozwój oświaty i nauki utrudniające Polakom rywalizację z państwami bardziej rozwiniętymi gospodarczo. Rozwój umysłowy narodu korzystnie wpływa na umocnienie znajomości narodowych wartości kulturowych i wzrost świadomości narodowej społeczeństwa (samoświadomości). Ułatwia rozwój ekonomiczny, zmniejsza uprze-

---

⁵⁵ F.Znaniński, *Współczesne narody*, Warszawa 1990, s.112; A.Wolff-Powęska, *Europa – państwo narodowe – region w: Oblicza europejskiej tożsamości*, red. R.Suchocka, Poznań 2001, s.87.

⁵⁶ A.Kojder, *Polska elita polityczna*, „Więź” nr 9/1999, s.61-62.

⁵⁷ M.Duverger, *Les parties politiques*, Paris 1961, s.463.

dzenia etniczne, narodowościowe i religijne, usprawnia funkcjonowanie instytucji demokratycznych i ułatwia odbiór wartości wyższej kultury.⁵⁸ Natomiast niedostatek środków do inwestowania w ludzi ogranicza możliwości rozwoju umysłowego społeczeństwa i zarazem rywalizacji jego przedstawicieli z narodami lepiej wykształconymi. Słabości te łagodzi nieco skok edukacyjny szkolnictwa niepublicznego finansowany przez samych zainteresowanych.

e) **Etnocentryzm, uprzedzenia i stereotypy**

W Polsce występują wciąż zjawiska etnocentryzmu i uprzedzeń do innych narodów. Osoby o orientacji etnocentrycznej są skłonne do kierowania się stereotypami i wprowadzają uogólnienia dla całej grupy (innego narodu) na podstawie szczątkowego dowodu.⁵⁹ Etnocentryzm prowadzi do megalomanii narodowej⁶⁰ przejawiającej się przede wszystkim w eksponowaniu szczególnych cech własnego narodu ponad cechami innych narodów. Pozytywne cechy polskiego charakteru narodowego (poświęcenie dla innych, upór, brawura, odwaga, honor) ujawniają się szczególnie w sytuacjach krytycznych dla narodu.⁶¹ W normalnych warunkach wyraźniej uzewnętrzniają się wady narodowe: niechęć do władzy, brak konsekwencji postępowania (słomiany zapal), brak wytrwałości w działaniach, zła organizacja pracy itp.⁶²

W Polsce występują dalej specyficzne treści etosu chłopskiego, z których najważniejsze jest przywiązanie do ziemi i indywidualny stosunek do pracy.⁶³ Z etosem tym wiąże się także – silniej aniżeli w zurbanizowanych społeczeństwach zachodnioeuropejskich – potrzeba uczestnictwa w obrzędach religijnych. Kościół na wsi tworzy poczucie wspólnoty, wyzwala przeżycia emocjonalne przez bogaty ceremoniał i przepych liturgiczny. Potwierdza to znaną tezę Maksa Webera, że ograniczoność wiedzy religijnej wśród społeczności wiejskiej wpływa na preferencje dla bogatej obrzędowości religijnej.⁶⁴

---

⁵⁸ *Tezy o stanie nauki i szkolnictwa wyższego w Polsce*, „Kultura i Społeczeństwo” nr 1/1995, s.11-15.

⁵⁹ C.L.Bouce, J.V.Thiel, *Business Communication Today*, New York 1986, s.582.

⁶⁰ J.S.Bystroń, *Megalomania narodowa*, Warszawa 1995, s.13-29.

⁶¹ J.Mikułowski-Pomorski, op.cit., s.63-74. Znaczącą rolę symboli w polityce współczesnej Serbii ukazał Ivan Čolović w pracy *Polityka symboli: Eseje o antropologii politycznej*, Kraków 2001.

⁶² A.Kamiński, *Charakter narodowy Polaków*, „Odra” nr 9/1983, s.3-5.

⁶³ S.Skierny, *Etos chłopski w świetle pamiętników*, Kraków 1992, s.208-210.

⁶⁴ M.Weber, *Szkice z socjologii religii*, Warszawa 1984, s.155-156.

Natomiast fundamentaliści religijni w Polsce dalej postrzegają Zachód jako rozsądek dekadencji, moralnej degrengolady i negacji prawdziwych wartości. Pojawiają się również mesjanistyczne dążenia eksponowania szczególnych wartości katolicyzmu polskiego wśród bardziej zlaicyzowanych i podzielonych pod względem wyznaniowym społeczeństw zachodnioeuropejskich. Od czasu do czasu pojawiają się wypowiedzi uznające Polskę za ostatni bastion europejskich wartości i tradycji.⁶⁵ Może to prowadzić do rozbieżności ocen między anachroniczną polskością a racjonalistycznymi działaniami Unii Europejskiej.

* * *

Proces integracji Polski z Unią Europejską może wywoływać dalsze dyskusje i spory wokół istoty polskość. Dużą rolę w jej eksponowaniu mogą spełniać przede wszystkim elity intelektualne i twórcze narodu, środowiska opiniotwórcze (dziennikarze, nauczyciele, twórcy, duchowni, naukowcy) oraz reprezentanci dominującej kultury.⁶⁶ Proces ten nie ogranicza polskiej tożsamości ani roli naszego państwa w sercu Europy.⁶⁷ Wymaga jednak lepszego poznania wzajemnego dorobku kulturalnego państw członkowskich UE oraz przewycięzania pozostałości etnocentryzmu, uprzedzeń i stereotypów.

Wykorzystanie polskiego dorobku kulturowego w procesie integracji wymaga wspólnych wysiłków władz i społeczeństwa. Dorobek polskość może lepiej służyć wzbogacaniu świadomości narodowej, stanowić wzór dla patriotycznej postawy oraz eliminowania tych cech narodowych, które utrudniają rozwój i współpracę z coraz wyraźniej integrującymi się państwami europejskimi. Korzystny wpływ na upowszechnienie tego dorobku może przynieść konfronta-

---

⁶⁵ E.Skotnicka-Illasiewicz, *Powrót czy droga w nieznaną? Europejskie dylematy Polaków*, Warszawa 1997, s.115; E.Skotnicka-Illasiewicz, *Polska w Europie – odrębne wizje w: Świat elity politycznej*, red. W.Wesołowski, I.Pańkow, Warszawa 1995, s.94.

⁶⁶ A.Kłoskowska, *Tożsamość i identyfikacja narodowa w perspektywie historycznej i psychologicznej*, „Kultura i Społeczeństwo” nr 1/1993, s.132; L.Dyczewski, *Naród podmiotem kultury*, op.cit., s.16.

⁶⁷ N.Davies, *Serce Europy*, Londyn 1995; Z.Najder, *W sercu Europy. Zbiór komentarzy z „Tygodnika Solidarność”*, Warszawa 1998; K.Dziewanowski, *Polityka w sercu Europy*, Warszawa 1995.

cja z innymi wartościami i kulturami, a nie wycofywanie się z rywalizacji i „schodzenie do skansenu”.

Proces integracji europejskiej zachowuje narodową tożsamość państw członkowskich. Proces ten nie likwiduje i nie zastępuje tożsamości narodowej, ale tworzy dodatkową płaszczyznę szerszej współpracy europejskiej.⁶⁸ Wymaga jednak od władz państwowych starań w zakresie ochrony dorobku kulturowego. Utrwalaniu polskości mogą lepiej służyć m. in. publiczne środki przekazu, jeśli szerzej będą upowszechniały treści oparte na wielkich dziełach narodowej kultury przez eksponowanie w filmach i telewizji najwybitniejszych dzieł polskiej literatury i sztuki.

Długofalowym zagrożeniem dla polskości są zbyt małe nakłady na rozwój nauki i oświaty osłabiające podstawowy czynnik wyznaczający tempo rozwoju cywilizacyjnego we współczesnym świecie. Zaniedbania w tym zakresie ograniczają możliwości kulturowe narodu, utrudniają racjonalizację jego działań, mogą prowadzić do degradacji kulturowej, uprzedzeń i rozwoju niekorzystnych stereotypów.⁶⁹ Utrudnią prezentację polskich wartości kulturowych w Unii Europejskiej.

W procesie integracji europejskiej decydujące znaczenie będzie miała mądrość polityczna, sprawność organizacyjna i rzetelność działań samych Polaków. Unia Europejska nie jest panaceum na wszystkie polskie zaniedbania cywilizacyjne. Tworzy przede wszystkim możliwość rozwoju szerszej współpracy na wielu płaszczyznach. Próbuje również tworzyć pewne bariery dla kosmopolitycznej kultury masowej (głównie pochodzenia amerykańskiego) przez atrakcyjne inicjatywy ogólnoeuropejskie.

Dalsza refleksja naukowa nad polskością i europejskością może być interesująca poznawczo, ale pod warunkiem unikania dążeń do przeciwstawiania ich sobie. Karta Praw Podstawowych dowodzi wyraźnie, że Unia Europejska przyczynia się do zachowania „wspólnych wartości, z poszanowaniem różnorodności kultur i tradycji narodów Europy, jak również tożsamości narodowej państw członkowskich”.

Współczesne myślenie o tożsamości europejskiej winno łączyć uniwersalizm wartości i różnorodność tożsamości narodowej, w tym

---

⁶⁸ J.Braun, *Kultura polska między Wschodem i Zachodem w: Polskie dziedzictwo. Co może wnieść Polska do Unii Europejskiej*, red. Z.Mach, Kraków 1999, s.100-106.

⁶⁹ A.Karpiński, *Unia Europejska – Polska. Dylematy przyszłości*, Warszawa 1998, s.66-70.

również polskości, wszak Unia Europejska jest „jednością w różnorodności.” Integracja umożliwia szersze współdziałanie „z innymi” (państwami, narodami, religiami), ale przy eliminowaniu nacjonalizmów i zachowaniu współodpowiedzialności za to, „co inne.”

Abstract

Polish and European identity in the process of the continent integration

The European Union's cultural background consists of historical achievements of Europe as the whole and of its countries, in particular big West-European ones (Italy, France, the Netherlands, Germany, Great Britain). Polish identity developed under influence of Europe's cultural output. Poland transformed it, enriched it with genuine contents and on its part contributed to European civilization achievements. In addition, Poland adopted some elements of Eastern culture as well, especially during the period of Polish-Lithuanian union.

Polish contribution to the European Union in the future can be influenced by common cultural and civilization values, Christian background, similarity of political systems and experiences of Polish-Lithuanian union. However, Polish society reveals anti-integration attitudes, too, including relics of gentry tradition, romantic idealism, unstable party system, educational weakness, as well as a great deal of prejudice and stereotypes.